MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

BİR ARADA YAŞAMA

Cilt/Volume: 6 Sayı/Number: 2
Mayıs – Ağustos / May – August 2009

Diyanet'in Dinlerarası Diyalog Algısı

Hakan OLGUN*

Atıf/©: Olgun, Hakan, (2009). Diyanet'in Dinlerarası Diyalog Algısı, Milel ve Nihal, 6 (2), 265-286.

Özet: Ülkemizin en köklü resmi kurumlarından birisi olan Diyanet İşleri Başkanlığı, kuruluş kanununda kendi misyonunu belirlemiştir. Bu misyon toplumun inanç, ibadet ve ahlak yönünden aydınlatılmasıdır. Ancak Diyanet son dönemlerde söz konusu misyonunu aşmayı gerektiren pek çok meydan okumayla karşı karşıyadır. Dinlerarası diyalog süreci, Diyanet'in henüz güçlü bir karşılık veremediği bu meydan okumalardan birisini ifade etmektedir. Diyanet'in bu sorunu bazen kurumun resmi sıfatından bazen de vizyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu sorunun üstesinden gelinmesi, öncelikle Diyanet'in diğer dinlerle ilişkiler sürecinde resmi/politik tutumun ötesine geçerek İslam düşüncesine dayanan teolojik bir perspektifin ve buna bağlı olarak uygulanabilir bir metodun tespitini gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet, Dinlerarası Diyalog.

Giriş

"Dinlerarası diyalog" olgusu, ülkemizin dini, akademik ve sosyal bir misyonla yükümlü çevrelerini uzunca bir süredir ve yoğun bir

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [holgun@istanbul.edu.tr].

şekilde meşgul etmektedir. Ancak bu sürenin çoğu, farklı dinsel mensubiyetlerle sürdürülen –harici- diyalog faaliyetlerinden çok bu diyalogun mahiyetini ve hatta meşruiyetini konu edinen –dahili- tartışmalara harcanmıştır. Zira ülkemizde sivil örgütlerin, düşünce kuruluşlarının ve akademik girişimlerin öncülük ettiği pek çok diyalog yaklaşımı, hâsıl etmeye çalıştıkları sonuçlar itibarıyla en az yarım dairelik bir yelpazeye yayılacak şekilde birbirinden farklılaşabilmektedir. Esasen bu farklılaşma durumu, ülkemizde dinlerarası diyalog sürecinde önemli bir birikimin sağlandığını da göstermektedir. Bu farklılaşmanın sağlıklı olarak değerlendirilebilmesinde, yukarıda sıraladığımız girişimlerin yanı sıra bir başka kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (Diyanet) diyalog konusunda sahip olduğu anlayış ve tutumun yeri oldukça önemlidir. Zira Diyanet "din" konusunda düşünce, tavsiye ve telkinleriyle toplum üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle Diyanet'in dinlerarası diyalog hakkındaki görüşü, icraatı ve hâsıl etmeye çalıştığı amacı itibarıyla, örneğin herhangi bir sivil örgüt ile kıyaslandığında toplumsal düzeyde çok daha güçlü bir kanaat oluşturacağı aşikârdır. Hatta Diyanet'in halk tabanına kadar yayılan bu diyalog sorununu tavzih etmek gibi bir yükümlülüğünün olduğu dahi söylenebilir.

Diyanet, "İslam dininin itikat, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek; din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" amacıyla kurulmuş olan ülkemizin köklü kurumlarından birisidir. Bu amacı doğrultusunda Diyanet, temel olarak Müslüman toplumun dinsel ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenmiştir. Ancak Diyanet'in, Müslüman toplum dışında farklı dinsel grup ve söylemlerle muhataplığı da söz konusudur. Öncelikle toplumsal geçmişimizde derin bir gayrimüslim ilişkileri tecrübesine sahip olduğumuz bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Diyanet'in geçmişten günümüze aynı sosyal ortamı paylaşan farklı dinsel mensubiyetlere karşı doktrinal temele dayanan bir tutuma sahip olması beklenen bir durumdur. Diyanet aynı zamanda Batı'da ortaya çıkan bazı yeni dinsel yaklaşımlarla da yüzleşmektedir. Özellikle Katolik Kilisesi'nin diyalog bağlamlı yapılanması ve

bu yönde meydan okuyan söylemleri, dinlerarası diyalog olgusuna kapsamlı bir Müslüman bakış açısının gereğini hissettirmiştir. Bu durum, geleneksel zemininde yer alan çoğulcu inanç ve kültür mirasının sağladığı üstünlükle İslam dışı dinsel kurumlardan gelen diyalog çağrılarına güçlü bir cevap vermesi Diyanet'e yukarıda özetlenen amacının yanında yeni bir misyon yüklemiş olmalıdır.

Bu misyonun başarılması için gerekli imkânların da Diyanet için sağlandığı ortadadır. Zira Diyanet, merkez ve taşra teşkilatının yanı sıra güçlü bir yurt dışı teşkilatına da sahiptir. Bu teşkilat içerisinde, önemli bir kısmı Hıristiyan Batı ülkelerinde bulunan çok sayıda din hizmetleri müşavirleri, din hizmetleri ataşeleri ve din görevlileri ile hizmet vermektedir. Diyanet'in yurtiçi ve yurtdışında sayısal anlamda güçlü bir kurumsal ağ bağlantısına sahip olmakla birlikte her boyutuyla dinlerarası ilişkiler sürecini yürütmeye yetecek kadar bütçeyi de tasarrufunda bulundurduğu bilinen bir gerçektir. Hem resmi din kurumu sıfatıyla hem de ülke dışında yürüttüğü din hizmetleri uygulamasıyla Diyanet farklı dinsel gelenek, anlayış ve söylemlere karşı bir tutum belirleme sorumluluğunda olduğu söylenebilir.

Dinlerarası diyalog algısını açığa çıkaran bu tutum belirleme sorumluluğu, bu süreçte Diyanet'in kendine temel aldığı perspektif ve izlediği metot ile bu faaliyetlerden hâsıl etmeye çalıştığı amaçları içermelidir. Esasen Diyanet'in diyalojik faaliyetlerinin bu tespitin yapılabilmesine imkân verecek bir yekune ulaştığı söylenebilir. Elde var olan bu birikimin yanı sıra Diyanet'in ilgili kurul ve şûra kararlarında da kurumun diyalog algısını içeren ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Bu makalede, tecrübî birikimi ve kurumsal kararlarından Diyanet'in diğer din mensuplarıyla ilişiler sürecinde benimsediği algı ve metodun tespiti ile kurumun diyalog sürecinde kendini kuşatan handikaplarına işaret edilecektir.

İlk Karşılaşma

Diyanet'in kayıtlarında, kurumun diğer dinlerle ilişki sürecinin nasıl başladığına dair herhangi belgeye ulaşılmamıştır. Dolayısıyla

1960'lı yılların başında Vatikan'dan ülkemize yönelik ilk kurumsal ziyaretin ve Vatikan'ın davetine yönelik bilgilerin belgelendirilmesi mümkün olmamıştır. Ancak iki dini kurum arasındaki en açık ilişkinin 1960'lı yılların sonunda kurulduğu ve Diyanet'in o dönemdeki Neşriyat Müdürü Tevfik Ersen'in altı aylık bir süre Vatikan'da bulunduğu bilinmektedir. Diyanet'in belgeleyebildiğimiz şekliyle dinlerarası diyalog sürecinde ilk temsil edilişi Libya'nın başkenti Trablus'ta 1976 yılında gerçekleşmiştir. Libya Arap Cumhuriyeti ile Vatikan'ın ortaklaşa düzenlediği ifade edilen toplantının adı "İslam ve Hıristiyan Diyalogu Semineri"dir. Toplantıya ülkemizden bir grup gözlemci katılmıştır. Bu gözlemci heyet içerisinde yer alan dönemin Din İşleri Yüksek Kurulu Başkan Vekili Dr. Ali Arslan Aydın, toplantıdaki sunum ve tartışmaları yer yer kendi kanaatlerini de ifade ederek bir yıl sonra *İslam-Hıristiyan Diyalogu ve İslam'ın Zaferi* adıyla yayımlamıştır.[1] Diyanet'in dinlerarası diyalog sürecini izlemede ilk döneme ait bakış açısını yansıtmak bakımından bu metnin önemi aşikârdır.

Toplantıda iki dindeki müşterek inanç esasları ve hayatın sahalarında birleştikleri noktalar; sosyal adaletin Allah'a inanmanın bir semeresi olduğu ve iki dini topluluğu ayıran geçmişteki yanlış hükümler ve güvensizliğin nasıl giderilebileceği gibi temel konular ele alınmıştır. Bu konular hakkında ayrı ayrı sonuç ve karar cümleleri ifade edilmiştir. Buna göre "taraflar dinin, bütün doktrinlerden daha üstün olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır." Her iki dinin mensupları "bir olan Allah'a iman konusunda birleştiklerini vurgulayarak ruhsal ve manevi değerlerin, ahlaki kuralların ve insan mutluluğunun gelişmesi için ortak çalışmalarda bulunma zorunluluğunu belirtmiştir." "Her iki taraf da sosyal adaletin, Allah'a imanın tabî bir meyvesi olduğu konusunda görüş birliğine

[1] Aydın'ın yanı sıra toplantıya Türkiye'den gözlemci olarak Dr. Lütfi Doğan (Dönemin Diyanet İşleri Başkanı), Doç. Dr. Mehmet Hatipoğlu (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi), Doç. Dr. Salih Tuğ (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi), Mustafa Runyun (İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü), Doç. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı (Atatürk Üniversitesi, İslami Bilimler Fakültesi) ve Osman Saraç (Kültür Bakanlığı Müşaviri) katılmıştır. Bkz. Ali Arslan Aydın, *İslam ve Hıristiyan Diyalogu ve İslamın Zaferi*, (Ankara, 1977), s. 15.

varmıştır." "Geçmişte yapılan hataları unutmak için samimi ve açık bir niyet içinde yardımlaşma ve anlayışa dayalı yeni bir çığır açma arzusu ile iki taraf düşmanlık, şüphe ve güvensizliğe sebep olan ve İslam âlemi ile Hıristiyan âleminin arasını açan birçok sorunu gözden geçirmişlerdir." Bu bağlamda "İslam tarafı ayrıca, II. Vatikan Konsülü'nde kabul edilen bir kararı, özellikle Müslümanlara yeni bir anlayış tarzı ile bakılmayı öngören fıkraları sevinçle dinlemiş, böyle bir kararın artık tarihe mal olmuş meselelerin kapsamında güzel bir başlangıç olacağını tespit etmiştir." Sonuç olarak "İslam ve Hıristiyan taraflar insanlığın hayrı ve saadeti için ortak çalışma, yardımlaşma ve saygıya dayalı yeni bir dönemin açılması konusunda görüş birliğine vardılar."[2]

Diyalog seminerinin karar ve tavsiyeleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Her iki taraf, bir olan Allah'a imanlarını te'kid eder, dini ve ahlaki değerleri nefislerde kökleştirmek için tek bir saf halinde ve tek cephe olarak devamlı çalışma yapmayı tavsiye eder.
2. Taraflar, semavi dinlerin hepsinde adı geçen bütün peygamber ve enbiyaya ihtiramlarını bildirir, onlara dil uzatanları ve yüksek makamlarını tezyife kalkışanları takbih eder.
3. Her iki taraf, dinin cevheri itibariyle ahlaki sorumluluğun kaynağını teşkil ettiğini, fertlerin, toplumların ve devletlerin hareket ve davranışları için temel esasların dinde bulunduğunu beyan eder.
4. İnsanlığa hidayet ve doğruluk yollarını gösteren dinden ayrı olarak hayatın nizamını temin etmek mümkün olmayacağı cihetle, taraflar dinin yapılan doğru kanunların temelini teşkil ettiğini, insanın kendi başına vaz ettiği kanunların ise kemal mertebesine ulaşmayacağını te'kid eder.
5. Her iki taraf, Allah'a iman etmenin, nerede olursa olsun hakla beraber olmayı, insana yardım etmeyi, insanların haysiyeti ve sadakati için çalışmayı gerektirdiğini beyan eder.
6. İnsanın şeref ve haysiyetine destek olmak gayesiyle taraflar Allah'ın mükerrem kıldığı insan haysiyetini zedelediği için ırk ayırımını bütün tarz ve şekilleriyle red ve takbih eder.

[2] Bkz. Arslan, *İslam-Hıristiyan Diyalogu ve İslamın Zaferi*, s. 17.

7. Taraflar, insanlık refahını temin maksadıyla planlama, dağıtım ve devletlerarası ilişkiler bakımından beşeriyetin menfaatine olan kalkınma programlarını yürürlüğe koymak için çalışmalarını birleştirme zaruretini ısrarla beyan eder.
8. Taraflar, dini inanç hürriyetinin zaruri olduğunu, dini esaslara uyulması gerektiğini, ailelerin çocuklarını dini terbiye üzerine yetiştirme hakkı bulunduğunu belirterek, dini inançtan ötürü yapılan her türlü baskıyı protesto eder.
9. Her iki taraf, barışın, dinin temel prensibi olduğunu hatırlatır, bunun hak ve adalet esasları üzerinde gerçekleşmesini ümit eder.
10. Taraflar, dinin hayat ve varlık âlemini içine alan şümullü bir fikir sistemi olduğuna inanır.
11. Geleceğin yapısında gençlerin büyük rolü olduğunu düşünen taraflar, okul ve enstitülerde eğitim programlarına ehemmiyet vermenin zaruretine inanır.
12. Her iki taraf, semavi kitapların bütün dillere tercüme edilmesini teşvik eder.
13. Hıristiyan taraf İslam taraftan Kitab-ı Mukaddes ile ilgili tarihi araştırma ve açıklamaları, ilmi ve doğru esaslar çerçevesinde değerlendirmeye devam etmesini temenni eder.
14. İslam tarafı da Hıristiyan taraftan Kurtuba Camii'nden kiliseyi ayırma yolundaki gayretlerini mümkün olduğu kadar kısa süre içinde gerçekleştirmesini arzu eder.
15. Her iki taraf, ders programlarında ve okul kitaplarında ve bazı âlim ve müsteşriklerin eserlerinde her iki tarafın inanç esasları etrafında vaki olan hata ve fıkraları tespit edip, tarafların itikatlarına göre düzeltmek için müşterek çalışmanın zaruri olduğunu beyan eder.
16. Kültür ve medeniyet mirası, bütün insanlığın mülküdür. Bu mirası doğru olarak alması insanlığın hakkıdır.
17. İslam dünyası ile Hıristiyan dünyası arasında gerçek yardımlaşmayı temin maksadıyla taraflar, Müslümanları inançlarından caydırmayı hedef alan faaliyetten Hıristiyanların vaz geçmesini veya Hıristiyanları inançlarından döndürmeyi hedef alan çalışmalarından Müslümanların vaz geçmesini tavsiye eder.
18. Müslüman ve Hıristiyanların gönüllerinde değerli bir yeri olan Lübnan, binlerce masum kişinin kurban gittiği bir fitne ile karşı karşıyadır. Taraflar Lübnan'da alevlenen fitneyi protesto ederler ve bunun bir dini taife kavgası şeklinde gösterilmesine karşı çıkar.

19. İlimde ileri gitmiş devletlerle gelişmekte olan devletlerarasındaki uçurumu daraltmak amacıyla ve bütün milletlerin ilerleme hakkında sahip oldukları inancıyla taraflar, devletlerarası eğitim, ilim ve kültür teşkilatı olan UNESCO'dan ilmi gelişme ve teknoloji alanlarındaki bütün metotlardan yararlanıp ilerleme hakkına sahip olduğunu garantileyen, Birleşmiş Milletler'in de onaylayacağı, özellikle üçüncü dünya devletlerinin bu gibi haklardan mahrum bırakılmamasını belirten bir beyanname yayınlamasını talep eder.
20. Taraflar bütün semavi dinlere saygı ve ihtiramla bakar.
21. Hak ve adalete bağlılık, barışa verilen önem ve milletlerin kendi geleceğini kendi tayin etme ilkesine iman ve tarafların Filistin halkının milli haklarına sahip olmaları ve ülkelerine dönmeleri gerektiği hususundaki kanaatlerini te'kid eder.
22. Filipinler'de olduğu gibi başka yerlerde zor durumların ortaya çıkması halinde taraflar, adalet ve insafa dayanan münasip hal çaresini bulmak üzere müşterek ve olumlu çalışmalar yapmayı kabul eder.
23. İki taraf adı geçen karar ve tavsiyeleri uygulamak, aynı karar ve tavsiyelerle ilgili yeni problemleri izlemek ve mümasil toplantıların hazırlanmasına çalışmak üzere, tarafların temsilcilerinden meydana gelen müşterek bir "Daimi Komisyon" kurulmasını kararlaştırdı.[3]

Diyanet'in Diyalog Gündemi

Diyanet'in temsil edildiği ve kayıtlara geçen bu ilk planlı karşılaşmadan sonra diğer dinlerle ilişki niyetinin sistematik anlamda kurumun gündeminde önemli bir yer tuttuğu söylenemez. Diğer dinlerle ilişkiler konusu Diyanet'in tartışma gündemine ancak 1996 yılında girmiştir. 21–24 Ekim 1996 tarihinde gerçekleştirilen II. Avrasya İslam Şûrası sonunda ilan edilen İstanbul Bildirisi'nin 3. maddesinde diğer dinlerle ilişkilere dair Diyanet'in en belirgin vurgusu yer almaktadır:

> Bütün din mensuplarıyla, barış ve hoşgörü ilkelerine dayalı bir diyalog ortamından yana olduğumuzu ve her dinin kendi mesajını kendi iletme hak ve hürriyetinin bulunduğunu kabul etmiş bulunuyoruz.[4]

---

3 Bkz. Aydın, *İslam-Hıristiyan Diyalogu ve İslamın Zaferi*, ss. 171–177.

4 *II. Avrasya İslam Şûrası*, 21–24 Ekim 1996, İstanbul, "İstanbul Bildirisi", (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 304.

İstanbul Bildirgesi'nin ardından Din İşleri Yüksek Kurulu dinlerarası diyalog konusundaki kararını ifade etmiştir. Kurul'un 13.03.1997 tarih ve 20 sayılı kararında "Kurulumuz Müslüman inancı açısından, gayrimüslim dünyadan tecrit edilmiş halde yaşamayı değil, bilakis İslam nimetini bütün insanların paylaşımına açmayı esas aldığı içindir ki, günümüzde dinlerarası diyalog girişimlerine müspet katkıda bulunmayı çok yerinde bir hareket olarak değerlendirmekte" denilmiştir.

25–29 Mayıs 1998 tarihinde gerçekleştirilen III. Avrasya İslam Şûrası kararlarına da diyaloga ilişkin yaklaşım 12. maddede şu şekilde yer almıştır:

> Avrasya İslam Şûrası Teşkilatı üyeleri olarak bütün din mensupları ile barış ve hoşgörü ilkelerine dayalı bir diyalog ortamından yana olduğumuzu … kararlaştırmış bulunmaktayız.[5]

II. Din Şûrası'nda dinlerarası diyalog konusu iki ana müzakere başlığından birisini oluşturmuştur. 23–27 Kasım 1998 tarihinde düzenlenen şûra toplantısında dile getirilen kanaatler sonuç metnine 26. maddeden itibaren aşağıdaki cümlelerle aktarılmıştır:

26. Farklı din mensupları, dünya barışına katkı sağlayabilecek ortak inanç ve düşünceleri geliştirip ve yaygınlaştırmak için çalışmalıdır.
27. Dinlerarası diyalog çalışmaları, herhangi bir dinin propagandası görünümünden kurtarılmalıdır. Diyaloglarda gizli, siyasi ve başka gayeler güdülmemesi için gerekli titizlik gösterilmeli ve bu tutum eğitim çalışmalarına yansıtılmalıdır.
28. Farklı din mensupları kendi dinleri dışındaki dinleri taassup ve önyargıdan uzak olarak tanımaya çalışmalı ve bu yönde gayret sarf etmelidir. Farklı din mensupları kendi görevlilerine diğer dinler konusunda sağlıklı bilgiler verecek eğitim programları düzenleyerek bu konuda karşılıklı yardımlaşma yoluna gitmelidir.
29. Her din mensubu, uyuşturucu ve terörizm ile mücadelede birbirleriyle yardımlaşmalıdır.
30. Din ve milliyet farkı gözetilmeden, insan hakları, özellikle de din ve vicdan hürriyeti konusunda haksızlığa uğrayan milletlerin ve toplu-

[5] *III. Avrasya İslam Şûrası*, 25–29 Mayıs 1998, "Sonuç Bildirisi", (Ankara, 2000), s. 408.

lukların yanında yer alınmalı ve bu konuda ortak girişimlerde bulunulmalıdır.

31. Farklı din mensuplarının, özellikle eğitim kurumlarındaki derslerde ders kitaplarında, ayrıca iletişim araçlarında dinler hakkında açık ve sağlam bilgiler verilmelidir.
32. Dini yaşayışta tarihi tecrübeden yararlanıp, bu konudaki olumlu örneklerin hayata geçirilmesine çalışılarak tarihi tecrübeler ortaya konulmalıdır.
33. Yaşayan dinler ve özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık konusunda bu dinlerin kaynak dillerini bilen elemanlar yetiştirilmesi ve bu amaçla ilgili kurumlardan karşılıklı ihtisas burslarının sağlanması için Diyanet İşleri Başkanlığı gerekli girişimlerde bulunmalıdır.
34. İlahi dinlerdeki tebliğ ve irşat hizmetleri dini çoğulculuk ve birarada yaşama anlayışı içinde yeniden gözden geçirilmelidir.
35. Dinlerarasında diyalogun sadece bilim adamları düzeyinde değil daha geniş tabanlara yayılması konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
36. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de İbrahimî dinlerin dünü, bugünü ve geleceği ile ilgili bir toplantı düzenlenmelidir. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı'nın yürütmekte olduğu "İnanç Turizmi" Projesine ilgili dinler hakkında sağlam bilgiler verilmek suretiyle katkıda bulunulmalıdır.
37. Dinlerarası diyalog çalışmalarının daha etkin şekilde yürütülebilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde "Dinlerarası Diyalog Genel Sekreterliği" kurulmalıdır. Bu sekretaryaya bağlı olarak Dünya Dinleri Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi oluşturulmalıdır. Bu merkez dünyadaki benzer kurumlarla ortak çalışma projeleri geliştirerek araştırmalar yapılmasına imkân vermelidir.
38. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı elemanları özellikle müftü, vaiz ve imamlar yurt içinde ve yurt dışında diğer dinler konusunda hizmet içi kurslarına tâbi tutulmalı ve bu konuda seminerler düzenlenmelidir.[6]

3–7 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleşen Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası, "Şûra Basın Bildirgesi"nin 16. maddesinde dinlerarası ilişkilere dair daha kapsamlı bir tanımlama yapılmıştır:

---

6 *II. Din Şûrası*, (23–27 Kasım 1998), "Din Şûrası Nihai Kararları", (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), ss. 780–81.

> II. Din Şûrası'nda öngörüldüğü gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde "Dinler ve Kültürler Arası İlişkiler Sekretaryası" kurulmalıdır. Bu birimin bir de akademik danışma kurulu olmalıdır. Avrupa ve diğer ülkelerdeki Türklerin problemleriyle ilgilenen, araştırmalar yapan ve projeler geliştiren "alt birimler" oluşturulmalıdır.[7]

Söz konusu bildirgenin ilgili maddesinde bu yapılanmaya ilişkin şematik bir tasarım yapılmıştır. Buna göre Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na bağlı Dinler ve Kültürlerarası İlişkiler Sekretaryası (i) Akademik Danışma Kurulu, (ii) Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi, (iii) AB Ülkelerindeki Dini Topluluklarla İlişkiler Birimi (ülkeler bazında), (iv) Diğer Hıristiyan Ülkelerdeki Dini Topluluklarla İlişkiler Birimi, (v) Museviler ile İlişkiler birimi, (vi) Uzakdoğu Dinleriyle İlişkiler Birimi gibi bir yapılanmanın hedeflendiği ifade edilmiştir.

25–28 Temmuz 2000 tarihinde düzenlenen IV. Avrasya İslam Şûrası'nda dinlerarası diyaloga ilişkin metodik bir yaklaşım 27. maddede ifade edilmiştir:

> Dinlerarası kavgalara sebep olan ve insanları düşmanlığa sürükleyen inandığımız dinler değil kendi dinlerini doğru anlamayan, gönlünü taassuba kaptıran veya çıkarları için dinlerini alet eden insanlardır. Ayrıca diğer dinler ile ilgili eksik ve yanlış bilgiler bu düşmanlıkları körüklemektedir. Bütün bunların çözüm yolu, her dinin doğru anlatılmasının yanında diğer dinlerin de objektif bir tarzda öğretilmesinden geçmektedir. Bu nedenle;
>
> a- Dinlerarası diyalog çalışmalarından dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti anlaşılmamalı, her din kendi sınırları içerisinde kalarak tüm farklılıklarını koruyup herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içerisinde ortak meseleleri konuşma, müzakere etme ve işbirliği yollarını arayabilmelidir.
>
> b- Özellikle mensubu bulunduğumuz İbrahimî dinlerin insanları barışa ve sevgiye davet ettiği ortak noktasından hareketle din görevlilerine

[7] *Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası: Tebliğ ve Müzakereleri II*, (3–7 Mayıs 2000), "Şûra Basın Bildirgesi", (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2000), s. 682.

önemli görevlerin düştüğü bilinci içersinde her fırsatta insanlığı barışa ve sevgiye davet etmelidir.[8]

15–19 Haziran 2002'de gerçekleştirilen V. Avrasya İslam Şûrası sonuç bildirgesinde konuya ilişkin alınan kararlar 13. maddeden itibaren aşağıdaki şekildedir:

13. Dinlerarası diyalogun, farklı dini geleneklere inanan müminlerin eşit bir düzeyde karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları ve birbirlerini dinleyerek işbirliği yapabilmeleri şeklinde anlaşılması,
14. İslam'ın hızla yayılmasında İslam'daki derin hoşgörü anlayışının, diğer din ve inanç mensuplarına gösterilen müsamahanın önemli ölçüde etkisinin olduğu bilinen bir husustur. Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de de referansları olan, tarihi geçmişimizde müstesna örnekleri bulunan bu hoşgörü anlayışının barış içinde birlikte yaşama bilincinin sağlanması açısından dünya insanlığına sunulması,
15. İlahi menşeli dinler, hoşgörü ve barıştan yana ortak ilkeler getirmiştir. İslam'ın temel kaynakları hep barış ve hoşgörüyü ön plana çıkarmış, insanların din, mezhep ve siyasi görüşlerinden dolayı baskıya maruz kalmaması, başkalarının inancına saygı gösterilmesi, dinde zorlamanın olmayacağı öngörülmüştür.[9]

20-24 Eylül 2004 tarihindeki III. Din Şûrası'nda dinlerarası diyaloga ilişkin doğrudan bir oturum olmasa da şûra kararlarında bu konuya 6. ve 36. maddelerde değinilmiştir:

> Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer din ve inanç mensuplarıyla diyalog ve işbirliğine açıktır. Ancak, kişilerin maddi, manevi ve psikolojik zaaflarından yararlanarak onlara başka bir din, mezhep veya inancın dayatılması yönündeki faaliyetleri tasvip edilemez.[10]
>
> Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yurtdışındaki vatandaşlarımız ile Türkiye ve İslam dini hakkında bilgi almak isteyenlere yönelik inanç turizmi benzeri programlar düzenlenmeli, tu-

8 *IV. Avrasya İslam Şurası* (Saraybosna), "Sonuç Bildirisi", (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), s. 220.

9 *V. Avrasya İslam Şûrası* (Gazimagusa), "Sonuç Bildirgesi", (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), s. 351

10 *III. Din Şûrası*, (20–24 Eylül, 2004), "III. Din Şûrası Kararları", (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), s. 1010.

rizm rehberlerinin bu konuda eğitilmesi için teşebbüslerde bulunulmalıdır.[11]

Şûra toplantılarında tasarlanan dinlerarası diyalog sürecine ilişkin Diyanet'in güçlü bir yapılanma kararının tek somut sonucu Diyanet'in diğer dinlerle ilişkilerini organize ve koordine edecek bir şube müdürlüğünün ihdas edilmesi olmuştur.

Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürlüğü

2000 yılında gerçekleşen Uluslararası Avrupa Birliği Şûrası'nda tasarlanan kapsamlı yapılanma gerçekleştirilmemekle birlikte Diyanet bünyesinde diyalog çalışmalarının sekretaryasını yürütecek bir birim kurulmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 12.02.1999 tarih ve 99/12431 sayılı kararı ile Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'na bağlı bir şube müdürlüğünün kurulması kararlaştırılmıştır. Bu müdürlük "Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürlüğü" olarak adlandırılmıştır.

Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürlüğü'nün kuruluş amaçları şu şekilde maddelenmiştir:

1. Hedeflenen yapının, bilgi ve birikimin oluşturulması düşüncesiyle dinlerarası diyalog konuları üzerinde çalışma, inceleme ve araştırmalar yapılması,
2. Diyanet İşleri Başkanlığı dışında oluşturulan görüşlerin bilimsel araştırma ve işbirliği ortamı içinde değerlendirilmesi,
3. Yeni fikirlerin ve görüşlerin oluşturulmasına imkân verilmesi,
4. Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ve diğer dinlere ilişkin çalışmalar hakkında bilgi toplanması ve değerlendirilmesi,
5. Çeşitli din mensupları arasında ilişkilerin geliştirilerek barışın ve hoşgörünün yaygınlaştırılması,
6. Ulusal veya uluslararası düzeyde sempozyum ve konferanslar düzenlenmesi,
7. Ülkemizin milli birlik ve beraberliğine yönelik olumsuz dini faaliyetlerin takip edilmesi, değerlendirilmesi ve bunların önlenmesi için nelerin yapılabileceği konusunda etkin ve tutarlı görüşlerin ortaya konulması,

[11] "III. Din Şûrası Kararları", s. 1014.

8. Daha önce Başkanlığın çeşitli birimleri tarafından bu alanda yapılan çalışmaların bir bütünlük içinde yürütülebilmesi.

Kurumsal Diyalog Tecrübeleri

Kısa süre önce adı "Dinlerarası İlişkiler Şubesi" olarak değiştirilen Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürlüğü koordinasyonunda sürdürülen diğer dinlerle ilişkiler sürecini üç farklı çalışma bağlamında ele almak mümkündür. Bunlardan ilki başkanlık merkezi, diğeri taşra teşkilatı ve sonuncusu yurtdışı teşkilatıdır. Bu üç yapı içinde sürdürülen diğer dinlerle ilişkilere ait çalışmalardan bazı örnekler vermek, Diyanet'in dinlerarası diyalog sürecindeki konumunu ifade edici bir kanaat oluşturabilecektir.

i. Başkanlık Merkezi Girişimi

Diyanet'in diğer dinlerle ilişkiler alanında kendisinin düzenlediği ya da kurumun temsil edildiği etkinliklerden bazıları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. ABD'de faaliyet gösteren Vicdana Çağrı Vakfı tarafından 8 Şubat 1994 tarihinde İstanbul'da "Barış ve Hoşgörü" konulu toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda ilan edilen Boğaziçi Deklarasyonu'nda daha çok dünyadaki çatışma, şiddet ve savaşların önlenmesinde dinlerin etkisi öne çıkarılmıştır.

2. Ülkemizdeki Hıristiyan ve Musevi dini cemaat liderlerinin katılımıyla 10–11 Mayıs 2000 tarihlerinde Tarsus'ta "İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı" düzenlenmiş ve toplantı sonunda tüm katılımcıların ortak imzasıyla "Tarsus Deklarasyonu" yayınlanmıştır. Deklarasyonda ülkemizde yaşayan bütün farklı dinsel mensubiyetlerin genellikle huzur ve barış ortamı içinde yaşadıkları ifade edilmiştir.

3. Ülkemizdeki Hıristiyan ve Musevi cemaatlerinin dini liderleri ile 11 Nisan 2002 tarihinde İstanbul'da toplanılmış ve toplantı sonunda "İstanbul Çağrısı" adlı bir bildiri yayınlanmıştır. İstanbul Çağrısı, güncel olduğu dönemde barış ortamının bozulmasına yönelik dünyada yaşanan gelişmeler ile özellikle Ortadoğu'daki olumsuz gelişmeler üzerine ülkemizde yaşayan üç

semavi dinin temsilcileri olarak bir araya gelinip yapılan değerlendirmeleri içermektedir.

4. 14–18 Haziran 2000 tarihinde dönemin Diyanet tarafından gerçekleştirilen Vatikan ziyaretine binaen 25 Nisan 2002'de Diyanet ile Papalık Dinlerarası Diyalog Konseyi tarafından "Niyet Bildirgesi" imzalanmıştır. Bu bildirgede, dinlerin doğru anlaşılmasının teşvik edilmesi, yanlış anlaşılmaların ortadan kaldırılarak peşin hükümlerden kaçınılması dile getirilmiştir.

5. Diyanet ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin (TÜRSAB) ortak çalışmalarıyla ilki 25–27 Ekim 2002 tarihleri arasında Kuşadası'nda, ikincisi 16–18 Nisan 2004 tarihinde İzmir'de, üçüncüsü 12–14 Mayıs 2006 tarihlerinde İstanbul'da olmak üzere, ülkemizdeki dini azınlık liderlerinin de katıldığı "İnanç Turizmi Günleri" etkinlikleri düzenlenmiştir.

6. Diyanet, *World Conference of Religions for Peace* (WCRP) adlı organizasyonun ve bu organizasyonun Avrupa bağlamında faaliyet gösteren *European Counsil of Religious Leaders* (ECRL) konseyinin üyesidir.

7. Birincisi 03–06 Ocak 2005 tarihinde yapılan "Barış için İmam ve Hahamlar Kongresi"nde Diyanet de temsil edilmektedir. İlk kongreden sonra ilan edilen sonuç bildirgesinde tüm insanlar düşmanlık ve cahillikle mücadele etmeye ve barışçıl bir dünyanın tesisi için çalışmaya çağrılmıştır.

8. Bunların yanı sıra Diyanet'in taraf olduğu bir kereye mahsus ya da süreklilik arz eden toplantılardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

   a- "2000 Yılı Eşiğinde Değişik Dinlerarası İşbirliği" konferansı. (Vatikan, 25–28 Ekim 1999)

   b- "Barış Okyanusu: Dinler ve Kültürler" toplantısı. (Portekiz, 24–26 Eylül 2000)

   c- "Kafkaslar'da Dinlerarası Diyalog Konferansı" (Tiflis, 17–23 Temmuz 2002)

d- "Din ve Eğitim: Dini Gerçeklerin Öğretilmesi Yoluyla Toleransın Geliştirilmesi" toplantısı. (Malta, 17-18 Mayıs 2004).

e- Kore Müslümanları Federasyonu tarafından düzenlenen "Asya'da İslam ve Diğer Dinler: Birlikte Yaşama ve İşbirliği" Sempozyumu. (Kore, 25–27 Ekim 2005).

f- Doha'da Dinler Diyalogu Konferansı Serisi'nin son toplantısı. (Katar, 24–27 Nisan 2006)

g- Dünya Dini Liderler Zirvesi. (Moskova, 3–5 Temmuz 2006)

ii. Taşra Teşkilatı Girişimi

Ülkemizin özel olarak gayrimüslim cemaatlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Diyanet'e bağlı din görevlileri ve müftüler aracılığıyla bu cemaat mensuplarıyla sosyal ve din temalı ilişkiler kurulmaktadır. Bunlar çoğunlukla karşılıklı kilise ve cami ziyaretleri, Ramazan ayındaki iftar toplantıları ve akademik içerikli sempozyumlardır. Ancak taşra teşkilatının dinlerarası ilişkiler sürecinde sistematik bir devamlılık ve planlama çizgisinde olduğunu söylemek zordur. İstanbul, Samsun, Trabzon ile İskenderun ve Hatay merkezli bölgelerde ve gayrimüslim azınlığın tarihsel geçmişi bulunan yerleşim yerlerinde müftüler ve din görevlilerinin katıldığı diyalog toplantıları düzenlenmektedir. Diyanet taşra teşkilatının faal olduğu diyalog çalışmalarından bazıları şu şekilde ifade edilebilir:

1. Noel Baba Vakfı ile Kültür Bakanlığı'nın öncülüğünde uzun süreden beri Demre'de Noel Baba konulu etkinlikler düzenlenmekte ve Diyanet bölge müftülerince temsil edilmektedir.
2. 18–19 Mart 2006 tarihinde İsfahan'da "İbrahimî Dinlerin Yapıcı Etkileşimi" adlı uluslar arası konferansa taşra teşkilatı temsilcisi katılmıştır.
3. 31.07.2006 tarihinde Tiflis'te düzenlenen "Geleneksel Dinlerde Kadının Rolü" adlı konferansa taşra teşkilatından temsilciyle katılınmıştır.

4. ISVAK (Ispartalılar Eğitim, Sağlık, Kültür, Turizm, Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı) tarafından 01 Mayıs 2003 tarihinde düzenlenen "Dünya Barışı için Kutsal Ayin Töreni"nde Diyanet Gönen Müftülüğünce temsil edilmiştir.

5. Eteria Cemiyeti ve Antakya Mustafa Kemal Üniversitesi işbirliği ile düzenlenen "Hatay'da Havari Paul: Tarsus ve Antakya Arasında Arkeoloji, Tarih ve Din" konulu sempozyuma (29 Haziran-1 Temmuz 2003) Hatay Müftülüğü'nden katılınmıştır.

6. 25-30 Eylül 2005 tarihinde Hatay'da 1. Hatay-Antakya Medeniyetler İttifakı adıyla düzenlenen etkinliklere Diyanet en üst düzeyde katılmıştır.

iii. Yurtdışı Teşkilatı Girişimi

Diyanet, yurtdışı din hizmetlerini din hizmetleri müşavirlikleri, din hizmetleri ataşelikleri ve din görevlileri eliyle yürütmektedir. Esasen yurt dışı teşkilatı personelinin diğer dinlerle ilişkilerin fiili boyutunu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Yurt dışı teşkilatın faaliyetlerini birkaç kategoride sınıflamak mümkündür:

1. Kilisenin diğer dinlerle ilişkiler sürecinin klasik bir uygulaması olan "Açık kapı günleri" programıyla karşılıklı kilise ve cami ziyaretleri düzenlenmektedir. Din adamları, öğrenciler, öğretmenler, akademisyen, bürokrat ve yerel idarecilerden oluşan ziyaretçilere başta İslam dini hakkında temel bilgiler verilmesinin yanında cami, cemaat ve namazın anlam ve önemi anlatılmaktadır. Hatta çoğunlukla Cuma namazı kılınırken ziyaretçilerin cemaati izlemesine imkân verilmektedir. Aynı program çerçevesinde Müslüman din görevlileri tarafından kiliselerin yanı sıra hapishane ve hastaneler de ziyaret edilmektedir.

2. Müslümanların yaşadıkları ülkeye entegrasyonlarının sağlanması sürecinde de din görevlileri önemli bir sorumluluk üstlenmektedirler. Özellikle Avrupa Birliği siyaseti bağlamında üye ülkelerde yaşayan farklı dinsel mensubiyetlere ait göçmen sınıfının vatandaşlık hakları ediniminde entegrasyon ve uyum toplantıları yapılmaktadır. Bu çerçevede yurt dışı personeli yer-

leşim birimlerinin idarecileri ve sivil toplum örgütlere ziyaretlerde bulunmakta ve Türk vatandaşlarını uyum çalışmalarına katılmaya ve bu amaçlı sivil örgütlerle birlikte çalışmaya teşvik etmektedir.

3. İnsanlığın ortak sorunlarına dinlerin içerdiği çarelerin tespiti amacıyla dinlerarası birliktelik süreçleri tesis edilmektedir. Bu doğrultuda dinlerin ortak mesajının keşfi ve barış yürüyüşü, "farklı milletlerin kültürel ortaklık" toplantıları, gençliğin temel sorunları ve çözüm önerileri, ortak dua günleri ve barış için ortak dua etkinlikleri düzenlenmektedir.

4. Dinsel niteliğe sahip kurum ve kuruluşlarla yapılan toplantılarda teolojik konular da ele alınmaktadır. Örneğin Allah'a ulaşmak için herhangi bir aracıya ihtiyaç duyulmadığı, insanın yaratılışı, Allah'ı anma ve anlamada peygamberlerin rolü, dinlerde adalet, dinlerde ibadethaneler, Kur'an'da Hz. İsa, dünyadaki mağdur insanlar için yardıma teşvik ile Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili Kur'an ayetleri, üç dinin ortak peygamberi Hz. İbrahim gibi konular bu toplantıların içeriğini oluşturmaktadır.

5. Çeşitli vesilelerle Türk kültürü ve İslam dinini tanıtıcı broşür verilmesi, diyalog ve dostluk kermesleri ve diyalog iftar programları da düzenlenmektedir.

Değerlendirme ve Öneriler

Öncelikle, Diyanet'in taraf olduğu ve ancak bir seçki yaptığımız bu diyalog faaliyetlerinin bu makalenin ana temasını oluşturan "Diyanet'in diyalog sorunu"nu gizleyemediği ifade edilmelidir. Şüphesiz bu birikimin faydadan hâli olduğu söylenemez. Ancak sıralanan söz konusu faaliyetlerin genel anlamda birer istatistik objesi, kurul ve şûra kararlarının ise birer iyi niyet dileği olduğunun görülmesi için bu birikime biraz daha yakından bakılması ve birkaç örneğin ele alınması yeterlidir. Öncelikle, ilk karşılaşmayı ifade eden Trablus toplantısının nihai deklarasyonun İslam düşüncesi açısından sorunlu olan ifadelerinin yanında pek çok siyasi telkini içerdiği görülmektedir. Örneğin Diyanet'in gözlemci düzeyinde

temsil edildiği bu toplantıda "bir olan Allah'a iman konusunda birleşmek" ile "geçmişte yapılan hataları unutmak" gibi dini ve siyasi açıdan tartışmaya açık pek çok husus taraflarca onanmıştır. Bunun da ötesinde İslam açısından tartışmalı olan pek çok maddesine rağmen böyle bir deklarasyonun ilan edilmesi, Diyanet gözlemcisi tarafından "İslam'ın Zaferi" başlığıyla yayınlanmıştır. Ancak bu toplantının İslam adına nasıl ve hangi yönden bir zaferi ifade ettiği anlaşılabilmiş değildir. Bu başlıkta içerilen tanımlama, söz konusu toplantının içeriğinden çok şekliyle dikkate alındığının ve resmi bir diplomasi olarak görüldüğünün açık işareti olmaktadır.

Diyanet'in diğer diyalog etkinlikleri de benzer kanaati oluşturmaktadır. Örneğin, yurt dışı teşkilat mensuplarının diyalog çalışmaları, bir yönüyle son dönemlerin gözde kavramı olan Batı'ya "entegrasyon" sürecinin dinsel boyutunu oluşturduğu hissini uyandırmaktadır. Taşra teşkilatının benzer faaliyetlerinin "inanç turizmi"ni destekleyen yönü olduğu gibi diğer uluslararası toplantılarda Diyanet'in varlığın resmi kurumsal sıfatı nedeniyle olduğu söylenebilir. Bu bağlamda son olarak Diyanet'in taraf olduğu diyalog faaliyetlerinin isimlerine, temalarına ve nihai bildiri cümlelerine bakıldığında Hıristiyan kilise retoriklerinin etkisi kolayca görülecektir. Özellikle bu ayrıntı, Diyanet'in söz konusu diyalojik etkinliklerde teoloji temelli güçlü doktrinal söylemler dile getirip bunları savunmasından çok kurumsal kimlik ve resmi statüsü bağlamında temsil edildiğine işaret etmektedir.

Diyanet'in birkaç koldan yürüttüğü diyalojik ilişki faaliyetlerine rağmen yukarıdaki olumsuz kanaatlere yol açan temel hususun Diyanet'in bunca yıllık tecrübesine rağmen hâlen tespit edilmiş bir diyalog perspektifine sahip olmamasıdır. Ele aldığımız şûra ve kurul kararlarında görüldüğü gibi Diyanet'in henüz "diyalog" konusunda herhangi bir temel doktrin ve strateji geliştirmediği ve kurumsal olarak diyalog sürecindeki sorumluluk ve misyonunun tespit etmediği fark edilmektedir. Bu yönüyle Diyanet'in diğer dinlerle ilişkiler sürecinde hâlen resmi ve rutin işleyiş, ku-

rumun diğer dinlerle ilişkilere dair algısının pek çok handikabın etkisi altında olduğuna işaret etmektedir.

Diyanet'in din-devlet ayrılığı ilkesiyle ne kadar uyuştuğu tartışılan resmi kurumsal niteliği, söz konusu handikaplardan ilkini ifade etmektedir. Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak Diyanet teorik olarak siyasi erkin sevk ve kontrolü altında olmaya açık bir durumdadır. Bu durumda Diyanet'in diğer dinlerle ilişkiler gibi siyasi bir yönü de olan diyalojik süreçte bağlı bulunduğu hükümetlerin siyaset ve ideolojilerinden farklılaşması pek mümkün görünmüyor. Hükümetlerin diğer din mensuplarıyla ilişkiler konusundaki temel yaklaşımı, bu tarz bir yapılanma içinde Diyanet'in anlayışını tanımlar bir etkiye sahip olmuştur. Hâl böyle olunca resmi bir kurum olan Diyanet'in diğer dinler ve din mensuplarına yönelik algısı ve onlarla diyalojik teması hükümetlerin ideoloji ve siyaset anlayışlarına bağlı olma riski altındadır. Nitekim bazı hükümetler, örneğin Avrupa Birliği'ne katılım bağlamında diyalog girişimlerini desteklerken bazı hükümetler misyonerlik yapıldığı gerekçesiyle bu girişimlere karşı olabilmektedir. Siyasi mercilerin bu konuda bir din kurumu olarak Diyanet kadar hassas ve sorumluluk duygusu içinde olması beklenemez. Böylesi bir handikap karşısında Diyanet'in diyalog girişimini siyasetin egemenliğinden uzak gayriresmi bir sivil toplum kuruluşu modunda sürdürmesi ve ihtiyaç duyulan kadronun Diyanet'in kurumsal hiyerarşisinden bağımsız olarak özel bir tarzda oluşturulması düşünülmelidir.

Diyanet'in dinlerarası diyalog konusunda Kur'an öğretileri ve erken dönem İslam tarihinde ortaya çıkmış olan tecrübeye dayalı olarak hazırlanmış kapsamlı, tutarlı, uygulanabilir ve sürdürülebilir bir teoloji temelli diyalog belgesini hâlen tespit etmemiş olması bir diğer handikabı ifade etmektedir. Bu belge, diğer din mensuplarıyla ilişkiye dair İslami perspektifin tespiti ve bu perspektifin savunulması yönündeki en uygun metodun sağlanmasını içermelidir. Böyle bir perspektif ve metottan yoksunluk, diyalog masasında yer alan Diyanet temsilcisinin diyaloga ilişkin kişisel algı ve

anlayışı içinde söz söylemesi gibi göreceli bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla söz konusu yoksunluğa bağlı olarak ortaya çıkan kişisel söylemler, bazen muhatabında İslam hakkında yanlış anlamalara sebep olacak dışlayıcı argümanların dile getirilme ihtimalini içerdiği gibi bazen de belli bir teolojik ve tarihsel zemine dayanmayan geniş bir hoşgörü temennisinin dile getirilmesi gibi önemli bir temsil sorununu doğurmaktadır. İslam'ın teolojik söylemleri ile erken dönem tarihsel tecrübelerin kişisel yaklaşımları sınırlayacak kadar genel bir diyalog perspektifi ve metodolojisi sağlamaya elverişli olduğu açıktır. Sahip olunan teolojik ve tarihsel temeller üzerinde Diyanet'in çerçevesi çizilmiş, uygulanabilir ve ayrıca zaman içinde yorumlanarak genişletilebilir bir diyalog perspektifi geliştirmesi ve bu perspektifin uygulanmasını mümkün kılan metotları tespiti etmesi geç kalınmış bir zarureti ifade etmektedir. Ancak bu belgenin kesinlikle bir siyaset belgesi değil teolojik doktrinlere dayalı dinsel bir metin olması gereği unutulmamalıdır.

Diyanet'in dinlerarası diyaloga ilişkin perspektif ve metot eksikliği, diyalog amaçlı toplantıların organizasyonu ve bu tür toplantıların gündemini tespitinde Diyanet'in inisiyatifini sınırlamaktadır. Bu nedenle diyalog toplantılarının gündem ve sonuç bildirgeleri genellikle bu tür toplantıların etkin unsuru olan Hıristiyan muhataplarca tespit edilmektedir. Dolayısıyla Diyanet'in diyalog sürecindeki inisiyatif zaafı bu sürecin seyrindeki kararı ister istemez muhataplara bırakmaktadır. Nitekim Papa 16. Benedict'in 2006 yılında Regensburg'daki İslami değerleri hedef alan meşum konuşmasının ardından, özellikle Katolikler ile yürütülen diyalojik ilişkilerde bir düşüş olduğu dikkat çekmektedir. Esasen yukarıda sıralanan ve Diyanet'in taraf olduğu diyalog faaliyetlerinde bu tarihle birlikte ortaya çıkan azalmanın da diyalog sürecinde Diyanet'in inisiyatif eksikliğine işaret etmektedir. Kilisede dinlerarası diyalog biriminin fonksiyonunu azaltan mevcut papanın söz konusu söylemlerinden sonra Diyanet'in yanı sıra genel olarak Müslüman algısında diyalog konusunda umutsuzluğa düşülmesinin de perspektif ve metot eksikliğine dayanan inisiyatif yoksunluğu-

na bağlı olduğu düşünülebilir. Böylesi kriz anları, uzun vade için tasarladığı diyalojik süreci devam ettirmesi ve kamuoyunun ya da medyanın karşıtlığına rağmen bu süreci işletmesi halinde Diyanet'e küresel anlamda diyalojik süreçte inisiyatif alması yönünde çok önemli fırsatlar sağlayacaktır.

Diyanet'in diyalog tecrübesine dair olumsuz kanaat oluşturan bu görünümüne rağmen son dönemlerde umut verici bazı girişimlerin gözlendiğine de işaret edilmelidir. Bu çerçevede, yukarıda sıraladığımız algı sorunlarına vâkıf olduğunu tahmin ettiğimiz Diyanet yetkililerinin, burada söz konusu sorunların çözümü yönünde iradelerini ifade eden bir girişimden söz ederek bir hakkın teslim edilmesi gerekir. 23-24 Haziran 2007 tarihinde ülkemizin diyalog konusunda teorik ve fiili tecrübesine sahip pek çok akademisyen ve sivil örgüt üyeleri Diyanet'in düzenlediği "Tarihsel, doktrinel ve işlevsel boyutlarıyla dinlerarası ilişkiler" adlı proje çerçevesinde bir müzakere toplantısı yapmışlardır. Her ne kadar müzakere toplantısı iki gün sürse de bu toplantıda gündeme getirilen kanaatler, sahipleri tarafından yaklaşık bir senelik bir çalışmayla yazılı metinler olarak da masaya getirilmiştir. Bu toplantının temel amacı, Diyanet'in diğer dinlerle ilişkiler sürecinde temel alması gereken doktrinel perspektif, bu perspektifin uygulanmasına imkân veren metot ve bu sürecin sonunda ulaşılması beklenen hedeflerin tespiti idi. Kamuoyuna da yansıyan bu proje çalışması lehte ve aleyhte oluşan kanaatler çerçevesinde doğru istikametin tespiti açısından bir tartışma ortamına yol açmak üzereydi.[12] Ancak bu umut verici süreç, kendisinden beklenen hedefleri hâsıl etmek bir yana, ülkemizin bu konudaki birikimini yansıtan ve hâlen akademik tezlere kaynaklık eden toplantı metinlerinin yayınlanması bile başarılamadan sonlandırılarak akim bırakılmıştır.

Adına dinlerarası diyalog ya da diyalog kavramının kamuoyunda erozyona uğrayan anlamından sonra dinlerarası ilişkiler densin, Diyanet'in diğer din mensuplarıyla teması sürecinde hükümet politikalarına uygun bir siyaset belgesinden çok her türlü

[12] Mümtaz'er Türköne, "Diyalogu devletleştirmek", *Zaman*, 03 Aralık 2006; Yasin Aktay, "Diyanet'in vizyon ve misyon arayışları", *Yeni Şafak*, 25 Haziran 2007.

politikanın üstünde, İslam'ın teolojik zeminine dayanan ve tarihsel uygulamaları dikkate alan bir perspektifin tespit edilmesi zaruridir. Dinlerarası ilişkilerin teolojik perspektifi aynı zamanda metot sorununu da çözmelidir. Ancak bu yöndeki çözüm algısının Diyanet'in Din İşleri Yüksek Kurulu'nun "… günümüzde dinlerarası diyalog girişimlerine müspet katkıda bulunmayı çok yerinde bir hareket" olarak değerlendiren ilgili kararının çok ötesine geçmesi zaruridir.

The Diyanet's Perception of Interreligious Dialogue

Citation/©: Olgun, Hakan, (2009). The Diyanet's Perception of Interreligious Dialogue, Milel ve Nihal, 6 (2), 265-286.

Abstract: The Presidency of Religious Affairs of Turkey (the Diyanet), which is one of the rooted official institution of our country, had stated its mission in the establishment enaction. That mission is enlightenment of society in respect of faith, worship and ethic. Instead of that, the Diyanet is face to face of so many challenges which exceed its usual mission. The period of interreligions dialouge is one of these challenges. That issue sometimes is originated from its official nature and sometimes its vision disability. But, the overcoming this issue is required that first of all, the the Diyanet has to determinate a theological perspective which is based on Islamic thought and has to determine feasible/applicable method related to that, while going beyond its official status in period of the interreligious relations.

Key Words: The Presidency of Religious Affairs, The Diyanet, Interreligious Dialogue.